Az európai város metamorfózisai

Nemzetközi interdiszciplináris konferencia Pilsenben

A pilseni Nyugat-Csehországi Egyetem Bölcsészettudományi Karának Közel-keleti és afrikai tanulmányok tanszéke (Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Katedra blízkovýchodních a afrických studií) és Antropológiai tanszéke (Katedra antropologie) a Lengyel Tudományos Akadémiával együttműködésben 2026. szeptember 8–9. között Pilsenben, a Nyugat-Csehországi Egyetem Bölcsészettudományi Karán szervezte meg a *Az európai város metamorfózisai* című konferenciát, amelyen a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központjának négy munkatársa vett részt.

A konferencia megnyitóján a Bölcsészettudományi Kar vezetésének képviselője, Monika Baumanová kutatásért és tudományos tevékenységért felelős dékánhelyettes köszöntötte a résztvevőket, majd a szervezők, Blanka Soukupová és Petr Lozoviuk a Nyugat-Csehországi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Antropológiai tanszékének munkatársai, valamint Róża Godula Węcławowicz, a Lengyel Tudományos Akadémia Régészeti és Néprajzi Intézetének munkatársa üdvözölték a jelenlévőket, és ismertették a konferencia tudományos célkitűzéseit. Ezek között elhangzott a város jobb megértése és olyan új perspektívák keresése, amelyeket szembe lehet állítani és össze is lehet hangolni egymással.

1. kép. A konferencia megnyitója



A konferencia első blokkja az *Állami és nemzeti fővárosok Közép-Európában (Státní a národní metropole ve střední Evropě) címet viselte*, és Petr Lozoviuk moderálta. Négy előadás hangzott el. Tomasz Węcławowicz, a krakkói Andrzej Fryc Modrzewski Egyetem professzora előadásában arról beszélt, hogyan alakult át az évek során Krakkó az „özvegyek és régészek városából" a nemzetközi turizmus városává (*Proměna Krakova: z „města vdov a archeologů" v město mezinárodního cestovního ruchu*). Róża Godula Węcławowicz ismertette, hogyan vált a krakkói Kazimier negyed egy elhagyatott városrészből a nagyváros művésznegyedévé (*Krakowski Kazimierz. Opustoszały sztetl artysowską dzielnicą wielkiego miasta*). Az előadás során Węcławowicz a Kazimierz negyed történetét mutatta be a 14. századi alapítástól napjainkig, különös tekintettel a zsidó és keresztény közösség együttélésére, valamint a második világháború okozta pusztulásra és a zsidó lakosság eltűnésére. Ismertette, hogyan vált a kommunista korszakban leromlott állapotú negyed az 1990-es évek politikai-gazdasági változásai nyomán fokozatosan Krakkó jelentős kulturális helyszínévé. Kitért a keresztény és zsidó örökség eltérő emlékezetpolitikai súlypontjaira, valamint a Zsidó Kulturális Fesztivál szerepére az újjászületés folyamatában. Végül rámutatott, hogy Kazimierz napjainkban a krakkói óváros stilizált ellenpontjaként és turisztikai attrakcióként funkcionál, saját, önálló művészeti arculattal. Blanka Soukupová Prágát mint európai várost mutatta be, kitérve három mérföldkőre (1918, 1945 és 1989) az állami és nemzeti metropolisz életében (*Praha jako evropské město: tři mezníky v životě státní a národní metropole [1918, 1945 a 1989]*). Renáta Kalašová, a Prágai Fővárosi Múzeum (Muzeum hlavního města Prahy) munkatársa Střešovice, egykori Prága környéki község, ma prágai városrész példáján mutatta be a városperiféria átalakulásának folyamatát (*Střešovice. Od řemeslnicko-dělnických domků k vilové eleganci, aneb proměny bývalé pražské periferie*). A terület évszázadokon át a strahovi premontrei rend birtokában volt, mezőgazdasági jellegét pedig a 19. század második felében bekövetkező iparosodás törte meg. Az ipari munkaerő beáramlása jelentős népességnövekedést és ezzel együtt szociális, lakhatási és higiéniai problémákat okozott a peremterületeken. Az előadás emellett a helyi lakosság lakhatási formáinak elmúlt két évszázad során bekövetkezett változásait is bemutatta. Az első blokkot vita követte, amely során a hallgatóság kérdéseket tett fel az előadóknak. A vita után ebédszünet következett, majd a „Zsidó Pilsen" városnéző program keretében a résztvevők Blanka Soukopová vezetésével megtekintették a pilseni „nagy zsinagógát", amely a budapesti Dohány utcai után Európa második legnagyobb zsinagógája.

2. kép. A konferencia résztvevői a zsinagógában



A konferencia második, délutáni blokkja a *Kelet- és Dél-Európa metropoliszai (Metropole východní a jižní Evropy)* címet viselte, és Liszka József, a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központjának vezetője moderálta. Az első előadást Pavla Damohorská, a Károly Egyetem Huszita Teológiai Karának munkatársa tartotta, aki arról beszélt, hogyan változott a zsidó temető megítélése a városi és a falusi agglomerációkban 1989 után (*Proměna chápání židovského hřbitova v městské a vesnické aglomeraci po roce 1989*). Az előadás azt vizsgálta, hogyan változott meg a zsidó temetők megítélése mind a zsidó közösség, mind a többségi társadalom részéről a rendszerváltás után Csehországban. Az előadó rámutatott, hogy már 1989 előtt is akadtak önkéntesek, akik a zsidó temetők felújításán dolgoztak, ez a tevékenység azonban a politikai fordulat után jelentősen felerősödött. Az elemzés a zsidó örökség megmentésére irányuló motivációk és a többségi társadalom szemléletváltása közötti összefüggésre összpontosított. Petr Lozoviuk az együttélés robbanásszerű kialakulását és szétesését mutatta be egy kozmopolita város, Odessza példáján keresztül (*Okamžiky zlomu. Exploze a rozpad soužití v kosmopolitním městě. Příklad Oděsy.*). Az előadás Odessza történeti fejlődését ismertette az Orosz Birodalom sajátos „társadalmi laboratóriumaként”, különös tekintettel az 1905-ös eseményekre, amelyeket a szerző Jurij Lotman „kultúra és robbanás” elmélete

alapján fordulópontként értelmez. Az elemzés bemutatta, hogyan alakult át a liberális, multietnikus kikötőváros pusztító erőszak, osztálygyűlölet és tragikus pogromok színterévé. Lozoviuk amellett érvelt, hogy az 1905-ös megrázkódtatások nem csupán helyi válságot jelentettek, hanem a birodalmi integráció végzetes kudarcát is feltárták. A helyi cseh közösség levelezésének és korabeli sajtóbeszámolóknak az elemzése révén az előadás rámutatott a személyes veszélyérzet és az ideologikusan színezett, antiszemita és nacionalista előítéleteket tükröző korabeli értelmezések közötti ellentmondásra. Pavel Panoch, a Pardubicei Egyetem Filozófiai Karának munkatársa előadásában Szkopje városi identitásával a politika és a nemzeti ambíciók fogságában (*Minulost jako modelína? Urbánní identita Skopje v područí politiky a národních ambicí*) foglalkozott. Az előadás abból indult ki, hogy míg az Európai Unió az egység és sokféleség dialektikájára épülő európaiság-eszmét képviseli, a volt Jugoszlávia utódállamaiban ezt következetesen a nemzeti történelmet célzottan újraértelmező politikai nacionalizmus írja felül. Panoch bemutatta, hogyan törlik hivatalosan a „kellemetlen" múltra utaló kollektív emlékezetet és tárgyi kultúrát, miközben az építészet a hatalmi struktúrák eszközévé válik. Az elemzés a szkopjei brutalista építészet politikailag motivált lebontásának és tudatos elhanyagolásának példáján keresztül vizsgálta a történelmi városi épületállomány nacionalista narratívák általi kihasználását, szerb és bosznia-hercegovinai példákkal összevetve. Az előadó arra a következtetésre jutott, hogy mindez rávilágít, miért lehetetlenült el gyakorlatilag Délkelet-Európában a 20. századi építészet közép-európai mintájú műemlékvédelme. Mivel Kirill Shevchenko Minszkből nem tudott személyesen részt venni az eseményen, Blanka Soukupová ismertette a *Vilna/Wilno/Vilnius a belorusz, lengyel és litván közvéleményben a 20. század elején* c. előadása főbb gondolatait cseh nyelven (*Vilna/Wilno/Vilnius v běloruském, polském a litevském veřejném mínění začátkem 20. století*).

Szerdán délelőtt *Regionális és kisebbségi nagyvárosok (Regionální a menšinové metropole)* címmel valósult meg a konferencia harmadik blokkja. A moderátor ezúttal Tomasz Węcławowicz, a krakkói Andrzej Fryc Modrzewski Egyetem professzora volt. Andrea Pokludová, az Ostravai Egyetem Bölcsészettudományi Karának munkatársa a két világháború közötti Ostrava rendszerpárti és rendszerellenes politikáját mutatta be (*Systémová a antisystémová politika v meziválečné Moravské Ostravě*). Az előadás a médiában elterjedt, Ostravát elsősorban a kommunista párttal azonosító sztereotip képpel szemben az Ostravában folytatott baloldali politikát elemezte az első köztársaság időszakában. Pokludová rámutatott, hogy a városi önkormányzatot ebben az időszakban a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt (ČSDSD) polgármesterei, Jan Prokeš és Josef Chalupník vezették, akik pozíciójukat a Csehszlovák Kommunista Párt (KSČ) növekvő befolyása mellett is megőrizték. Bár a KSČ a nyilvánosságban aktívan konfliktusokat generált, a városi önkormányzat szintjén a két párt között esetenként pragmatikus együttműködésre is sor került. Az előadás konkrét példákon keresztül mutatta be ezt a konfliktusos

egymás mellett élést és pragmatikus együttműködést, árnyaltabb képet nyújtva a két világháború közötti Morva Ostrava politikai viszonyairól. Tomáš Jiránek, a Pardubicei Egyetem Bölcsészettudományi Karának munkatársa az ún. pardubicei karanténról mint az első világháború vitatott örökségéről beszélt (*Pardubická Karanténa – sporné dědictví Velké války*). Az előadás a pardubicei tartalék kórház (Karanténa) történetét dolgozza fel, amelyet az első világháború idején sebesült és beteg katonák kezelésére hoztak létre a város szélén. A háború után a terület jelentős részét katonai és lakhatási célokra hasznosították, ez utóbbi funkció pedig a legszegényebb rétegek szociális bérlakásaként működött. Jiránek ismertette az ezzel járó problémákat, például a betegségek terjedését, a fegyelmi vétségeket és a bérleti díjak be nem fizetését. A Karanténa a két világháború közötti időszakot és a megszállást is túlélte, a felszabadulás után azonban lebontották, és helyén új lakótelep épült. L. Juhász Ilona, a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának kutatója előadásában Rozsnyó példáján keresztül ismertette, hogy az államiság és a társadalmi rendszerek változása hogyan hatottak egy magyar lakosságú kisváros képére – milyen szobrok, emléktáblák kaptak helyet 1918–1938 között, az első Csehszlovák Köztársaság idején, az 1938–1945 közötti visszacsatolás alatt, az 1945–1989 közötti Csehszlovák Szocialista Köztársaság idejében és az 1989-es bársonyos forradalom utántól egész napjainkig (*Vplyv zmien štátnosti a spoločenských systémov na obraz dvoch malých miest obývaných Maďarmi. Príklad Rožňava*).

3. kép. L. Juhász Ilona előadása



A vita, majd a kávészünet után következett a negyedik blokk, amely a *Regionális nagyvárosok és kisvárosok* (*Regionální metropole a malá města*) címet kapta, és Andrea Pokludová, az Ostravai Egyetem Bölcsészettudományi Karának munkatársa moderálta.

Liszka József, a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának vezetője és kutatója dél-szlovákiai példákon keresztül mutatta be a kisvárosi emlékezéskultúrát a köztéri emlékjelek tükrében; szimbólumok és identitás kapcsolatát is megvizsgálva (*Znaky a identita. Malomestská kultúra pamäti v zrkadle veřejných monumetov [Príklad južné Slovensko]*). Kifejtette, hogy Komáromon végigsétálva, az emléktáblákat és szobrokat látva azt gondolná az ember, hogy nagyon lokálpatrióták a lakosok, a helyzet ennél sokkal komplikáltabb, mert ezek az emlékjelek különféle társadalmi, etnikai, vallási, politikai és más csoportokkal függenek össze. Nem feltétlenül egy egységes komáromi identitást fejeznek ki, hanem külön-külön valami teljesen mást, sokszor egymással ellentétes üzenetet hordoznak. A Szent Cirill és Metód szobor vagy a Szent István-szobor sem a helyi lokálpatriotizmus megnyilvánulásai, hanem politikai beavatkozás jelei.

4. kép. Liszka József előadása



Vataščin Péter, a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának munkatársa előadásában ismertette a komáromi hajógyár hatását a munkások életútjára, valamint azt, hogy milyen változások mutathatók ki a helyi és a „gyári" identitásban *(Zmeny v lokálnej a „továrenskej" identite – vplyv komárňanských lodeníc na životné cesty pracovníkov*). A hajógyár a 20. század közepétől kezdve családok tízezreit érintette a korabeli Csehszlovákiában, és jelentősen hozzájárult a mezőgazdasági jellegű régió iparosodásához. Vataščin Komárom város átalakulását a szocialista urbanizáció folyamatán keresztül mutatta be, kiemelve a gyári munkára vonatkozó emlékek egyéni életutakba való beépülését. Az előadás a szocialista iparosítás, a városiasodás és az egyéni

emlékezet metszéspontjaira összpontosított, különös figyelmet fordítva az egyéni, „gyári” és etnikai identitások kialakulására. A szakmai életről szóló interjúkban egy pozitív és nosztalgikus narratíva rajzolódott ki, amelyben hangsúlyos, hogy a gyárat a rendszerváltás után is meg tudták tartani, és hogy munkásként egyaránt lehetőségük volt szakmai fejlődésre és szociális emancipációra.

5. kép. Vataščin Péter előadása



A konferencia zárszavaként Blanka Soukupová számokban összesítette a rendezvényt (17 résztvevő, 14 előadás, 9 intézmény), és beharangozta a következő konferencia témáját: *Csontvázak a nemzet szekrényében*; Godula Węcławowicz kiemelte, hogy szerinte fontos a lokális társadalom és a lokális problémák vizsgálata, és ennek beágyazása egy tágabb kontextusba; Petr Lozoviuk tájékoztatta a jelenlévőket, hogy az előadásokból egy kollektív monográfiát készítenek.

A résztvevők ebéd után a „Pilsen néprajza” (*Národopisná Plzeň*) exkurzió keretében a Nyugat-csehországi Múzeum fiókintézményét, a Pilsen-vidéki Néprajzi Múzeumot (Národopisné muzeum Plzeňska) tekintették meg, amely a 2021–2023 közötti felújítás után új állandó kiállításokkal fogadja a látogatókat. A Gerlachov-ház és a Chotěšov-ház épületrészében elhelyezett „Faluból a városba” kiállítás Pilsen és környéke 19–20. századi fejlődését mutatta be, azt szemléltetve, hogyan alakult át a kezdetben természeti és egyházi ritmus szerint élő falusi világ ipari nagyvárossá és kulturális központtá. A résztvevők audiovizuális táblák és korabeli fényképek segítségével hasonlíthatták össze Pilsen egykori és mai arculatát, valamint eredeti tárgyakon keresztül tekinthettek be egy falusi nappaliba, egy városi lakásba, egy gyógyszertárba, egy élelmiszerboltba és

egy kocsmába, a bemutatót pedig egy 1893-as panorámakép zárta. A „Megélhetés, ruházat, szokások” útvonal a hagyományos kézművesség és házi termelés világába – festészet, mézeskalács-készítés, szövés, szabás-varrás – nyújtott betekintést, két fennmaradt 19. századi „füstös konyha” és népi lakószobák bemutatásával, emellett olyan témákat is érintett, mint a pálinkafőzés, a dohánytermesztés vagy az orvvadászat, illetve a Pilsen-vidék éves ünnepi szokásait is felidézte. Végül a csoport a „Városi ruházat” kiállításon a 16–19. századi öltözködés fejlődését, majd a Gerlachov-ház felső emeletén a Pilsen környéki népviseletek regionális sokszínűségét ismerhette meg, kitérve a jellegzetes színekre és a viselet felépítésére is. Az exkurzió így átfogó képet nyújtott a látogatóknak a nyugat-csehországi városi és falusi életmód történeti átalakulásáról.

6. kép. A Néprajzi Múzeumban



A szerző felvételei

Az Etnológiai Központ munkatársai részéről elhangzott előadások a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Kötődések és értékválasztások a szlovákiai magyar társadalomban című NP2026-HT-1/2026 számú Nemzeti program keretén belül készültek.